

EPIKÜRİZM VE BÂKÎ'NİN BİR GAZELİ ÜZERİNE

*Ali YILDIRIM**

ÖZET

Sakın mey dirsem ey zâhid mey-i engûrî fehm itme
Hüner esrâr-ı mâ'nâ anlamakdur lafz-ı muğlakdan

Adını Epikür'ün düşünce sisteminden alan Epikürizm; erdemler, insanın mutluluğunu sağladıkları ölçüde değerlidirler, düşüncesiyle hareket eder. Diğer bir ifadeyle, tamamen maddeci ve hazcı anlayışa sahip bir felsefe görüşüdür. Epikür'e göre insanın ruhu da bedeni ile birlikte ebedi olarak yok olacaktır. O hâlde sonu hiçlik olan bu âlemde yaşayabileceğimiz bütün hazları yaşamalıyız. Öyle ki bu konuda bir sınırlandırmaya da gerek yoktur. Yani bizi alacağımız hazlar konusunda hiçbir şeyin sınırlandırmasına izin vermemeliyiz. Bazı yönlerden, hazcılığı ön plana çıkaran Hedonizmle birlikte de kullanılmıştır. Batılılaşma hareketi ile birlikte bizim kültürel değerlerimiz de, Batı kökenli terimler ve kavramlarla ifade edilmeye başlanmıştır. Edebiyat, kültür, sanat, inanç vb. alanlarla ilgili, birbiriyle öyle veya böyle benzeşen terimlerin rahatlıkla bizim dilimizde de kullanılabildiği gözlenmiştir. Bu itibarla edebiyatımızda dışa dönük mizaca sahip olan Bâkî, Şeyhülislâm Yahyâ ve Nedim gibi şairlerimiz epiküryen olarak adlandırılmışlardır. Bu çalışmada, Bâkî'nin ne derece epiküryen olup olamayacağı ve onun bu anlayışına mesnet teşkil edebileceği düşünülen bir gazelinin tahlili üzerinde durulmaktadır. Bâkî'nin bu gazeli veya benzer gazellerdeki bu üslubunun sembolik değeri üzerine düşünceler ortaya konmaktadır. Bir üst dil olan şiir dilinin sembolik tarafı dikkate alınmadığı sürece, metni anlama ve çözümleme noktasında eksiklikler olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Epikürizm, Epiküryen, Şiir dili, Bâkî, Sembolik anlatım

A STUDY OF EPICURISM AND A GHAZEL OF BAKI'S

ABSTRACT

Epicurism which has its name from Epicure's thought system regards values as valuable when they provide man with pleasure. In other words Epicurism is a philosophical thought which is completely materialistic and pleasure based. According to Epicuros man's soul will eternally be annihilated with his body so we should take all pleasure during our lives which end in any way. We should not have boundaries

* Prof. Dr., Fırat Ü. İnsani ve Sos. Bil. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. El-mek: ayildirim@firat.edu.tr

in taking pleasure. Epicurism has also been regarded as Hedonism which emphasizes pleasure.

Our cultural values were defined with western terms and concepts as a result of the Westernization Movement. Also it was observed that many literal, cultural, artistic and theological terms in western languages were used in our language. In this regard some poets such as Baki, Yahya, Nedim were regarded as Epicurians Because of their being extrovert. In this study Baki and a ghazel of his were examined from the point of Epicurism. As lon as the poetic language as a superior language is omitted with its symbolic side there will be some lacks of text understanding and solution.

Key Words: Epicurism, Epicurean, Poetic language, Baki, Symbolical expression.

Batılılaşma hareketi ile birlikte, hukuk, siyaset, ekonomi, kültür ve sosyal hayatımızla ilgili pek çok düşünce ve anlayışı, yine çoğunlukla Batılıların dillerinden aldığımız kavram ve terimlerle ifade etmeye başladığımız görülmektedir. Üstelik bizim kültürümüze ait değerleri, bu kelimelerle ifade etmek daha bilimsel, daha cazibeli addedilmiş ve hemen hepimiz bu türden kelime ve kavramları zaman zaman kullanmışızdır. Şüphesiz insanlığın pek çok noktada ortak paydalarının olması kaçınılmazdır. Ancak insan topluluklarının oluşturduğu kültürlerin benzerlikleri kadar, farklılıkları da söz konusudur. Bu açılardan baktığımızda bir topluluk veya kültür için doğru olanın, diğerleri için yanlış olabildiği de anlaşılmaktadır. Zaten kültürel farklılıklardan bahsetmek de bunlara dayanmaktadır.

Diğer alanlarda olduğu gibi, edebiyat alanında da son dönemlerde Batı kaynaklı kelime ve terimler bilimsel dilde daha fazla kullanılır olmaya başlanmıştır. Belki bu terimlerden bazılarının bizim edebiyat ve kültürümüzde karşılığı da bulunmamaktadır. Nitekim Batı metotları ve düşünce sistemlerinin bir kısmı, onlara has özellik göstermektedir. Panteizm, monoteizm, hümanizm, epikürizm, realizm, rasyonalizm, romantizm, profan, gnostik, agnostik, fenomen, arketip vs. gibi terimler bizde de kullanılmış ve kullanılmaktadır. Bunların dilimizde mutlaka anlaşılabilir karşılıkları vardır; ancak bu kelimelerin kavram alanlarının tam karşılama karşılama karşılanmadığı belirsiz gözükmektedir.

Kaynaklarımızda bazı şair ve edebiyatçılarımızın düşünce ve his dünyasını ifade etmek üzere kullanılan kelimelerden biri de epikürizm düşüncesine mensup anlamına gelen *epikürist/epiküryen* ibaresidir. “Yunanlı filozof Epikür (Epikuros) (MÖ. 341-270)’e izâfeten adlandırılan epikürizm, zevk ve lezzet mesleği olarak da bilinmektedir. Buna göre ruh maddedir, ölüm olayıyla beden gibi dağılır. O halde insan hayattayken her türlü zevki tatmalıdır; çünkü bu mesleğin düsturu ‘elemden sakın’ sözüdür. Epikürizm, dini bâtil bir itikat sayar. Bu anlayışa göre kadere lakayd kalınmalıdır” (Bolay 1990: 79).

Epikür’ün ahlak anlayışına göre mutluluk, *erdem* peşinde koşmakla değil, gündelik ve yalın kaygıların ötesinde sükûn ve huzurla temin edilir. Epikürist ahlak öğretilerinde iki temel ilke söz konusudur. Bunlardan biri ataraksia (ruh dinginliği), diğeri ise apathos (ilgisizlik)’tir.

Epikür’e göre, insanın mutlu olması için yersiz ve temelsiz korkulardan kurtulması gerekir ki, bunu da ancak doğaya dayanarak yapabilir. Bu doğal dünya görüşünü de Demokritos’un atomculuğunda bulmuştur. Ona göre asıl gerçek, maddî nitelikte olan atomlardır. Epikür, bu doğa tasarımına Aristo’nun rastlantı kavramını da sokmaktadır. Epikür’ün Demokritos’a dayanarak geliştirdiği doğalcı varlık anlayışını şöyle özetleyebiliriz: Zorunlu yasalara göre işleyen bir

Turkish Studies

mekanizma olan doğaya, tanrılar karışmazlar. Karışmaları, salt mutluluklarını bozar. Ruh, maddî yapı bir bileşimdir; ölümle bu bileşim dağılır. Bundan dolayı, mutluluğumuzun en büyük engellerinden biri olan ölüm korkusunun yeri ve anlamı yoktur. Seçim ve irade özgürlüğü vardır; insan, nedensiz olarak da seçebilir.

Epikür'ün ahlak öğretisinde, Hedonizm'e dayanan izler de vardır. Yani o, bir nevi hazzıdır. Ona göre her canlının doğal amacı, haza ulaşmaktır. Erdemler, insanın mutluluğunu sağladıkları ölçüde değerlidirler. Toplum konusunda bireyci olan Epikür, şöyle der: "Amaç, tek kişinin mutluluğu olduğuna göre; toplum bunun için kurulmuş, buna göre düzenlenmiş olmalıdır" (Ulaş 2002: 472).

Türk Edebiyatı'nın en büyük şairlerinden biri olan Bâkî'nin mizacı ve şairliği için zaman zaman kullanılan terimlerden biri de *epiküryen/epikürist* kelimesidir. Bu yorumlara göre Bâkî; ye, iç, eğlen, hayatın tadını çıkar düşüncesindedir; ancak bu düşünceyi hafifletmek amacıyla olsa gerek, bu bilgilerin hemen devamında, Bâkî'nin bunda aşırıya kaçmadığı da vurgulanmaktadır.

Bazı kaynaklara göz attığımızda bu ve benzeri düşüncelerin, adeta birbirinin devamı mahiyetinde kullanıldığını görürüz:

"Bâkî'nin şiiri, yaşamından, içinde bulunduğu ruh durumundan ayrı düşünülemez. Şeyhülislamlık konusundaki tutkusu bilinmeden, kasidelerindeki övgü ve Kanuni Mersiyesi'nde dile getirdiği üzüntü açıklanamaz. Zevke ve eğlenceye düşkünlüğü, böyle epiküryen (hayatın yalnız haz veren yönlerini yakalamayı amaç edinmiş) bir yaşam anlayışının gazellerine egemen olmasını doğurur. Dünya nimetlerinden hiçbirini kaçırmak istemez; fakat hiçbirine de lüzumundan fazla kendini kaptırmaz" (www. Forumex.net. 17.11.2007).

"Bâkî, rind bir şairdir. Zevke, eğlenceye düşkün yaradılışı ve rind yaşama isteği şiirlerine de yansımıştır. Bâkî, dünyayı kısa, geçici bir hayal âlemi olarak görür. İnsanın ömrü kısadır. Bunu elden geldiği kadar rahat, zevk ve eğlence içinde geçirmelidir. Epiküryen felsefe denilen ve İran edebiyatında Hayyam'ın bütün rübailerinde anlattığı bu hayat görüşüne göre insanın kısacık ömrünü iyi değerlendirmesi, hayatını yaşaması gereklidir. Gam, keder, üzüntü bir yana bırakılmalıdır. Bâkî'nin şiiri bu düşünceyi anlatan beyitlerle doludur" (İpekten 1998: 43).

"Bâkî, zevk ve safaya, eğlenceye düşkün rind bir şairimizdir. Ona göre, insan ömrü 'gül devri' yani ilkbahar mevsimi gibi çok kısadır; bu kısacık ömrü safa ile geçirmeli, mümkün olduğunca hayattan kâm almalıdır. Epikürizm denilen bu düşünce tarzına göre, insan, gayet kısa olan ömrünü elden geldiğince değerlendirmeli, gününü gün etmeli, gam ve kederi bir tarafa atmalıdır. İnsanın bugünü değerlendirmesi, yarının endişesine düşmemesi gerekir. Söz konusu hayat görüşünü daha önce İran edebiyatında Ömer Hayyam rübailerinde terennüm etmiştir. Bâkî de gazellerinde yaşamaya ve eğlenceye olan düşkünlüğünü samimi bir dille ortaya koymuştur. Ancak, şairin dünyaya bağlılığı aşırı derecede olmayıp gayet ölçülüdür" (Küçük 2002: 13).

Bâkî'nin şiirlerini değerlendirirken *epikürizm/epikürist* kelimesini kullanmayan kaynaklarda da yukarıdaki düşünceler çerçevesinde bilgilere ulaşmaktayız: "Bâkî, gazellerinde hayatın zevklerini terennüm etmiş, insanın fani ömrünü elinden geldiğince aşk, içki ve eğlence meclislerindeki zevklerle gününü gün edip değerlendirmesini benimseyen bir felsefeye tercüman olmuştur" (Çavuşoğlu 1991: 539). "Şiirlerinde neşe, coşkunluk ve rindlik vardır. Yaratılışındaki zevk ve eğlenceye düşkünlük, şiirlerine de yansımıştır. Bâkî'ye göre hayat kısa, geçici bir hayaldir. Hayatı elden geldiğince yaşamalıdır" (BTK. C 4 1986: 81). "Şiirlerinde aşkın acı ve ıstıraplarından çok, elden geldiğince coşku ve neşeyi yansıtan işret tasvirlerine yer vermiştir" (Şentürk vd. 2007: 203). "Zevk ve safaya, eğlenceye düşkün kişiliği ile Bâkî rind bir şairimizdir. Ona göre insan kısa

Turkish Studies

ömrünü en iyi bir şekilde değerlendirmeli, mümkün olduğunca hayattan kâm almalıdır. Ancak şairin dünyaya bağlılığı aşırı olmayıp ölçülüdür” (Mengi 1994: 158).

Yukarıda anlatılan bu düşünceleri ispat için seçilen örnek beyitlerin bir kısmı şunlardır:

*Gâfil geçürme ömri bu dem künc-i gamda kim
Menzil kenâr-ı bâğ u leb-i cûybârdur (G.152/5)*

(Ömrü gam köşelerinde gafiletle geçirme; mevsim bağda bahçede su kenarlarında gezip eğlenme zamanıdır.)

*Ayş u işret demidür çekme gam-ı devrânı
Bâkiyâ gel berü sâgar çekelim rindâne (G.437/5)*

(Ey Bâkî, feleğin gamını çekme; devir yiyip içme devridir; gel rintçe kadeh çekelim.)

*Zâyi' geçürme fırsatı kim bâğ-ı âlemün
Gül devri gibi devleti nâ-pâyârdur (G.152/3)*

(Fırsatları değerlendir, boşa geçirme; zira âlem bahçesinin devleti gül mevsimi gibi kısadır.)

*Çarh yüz döndürmedin gülşende ayş it Bâkiyâ
Sebzeler zîbâ hevâlar i'tidâl üstindedür (G.124/8)*

(Felek/ talih yüz çevirmeden, gül bahçesinde ye, iç; zira havalar ıltıman, ağaçlar, çiçekler güzeldir.)

*Mâ'il ol ayş u nûşa ey Bâkî
Bî-vefâdur çü âlem-i fânî (G.488/7)*

(Ey Bâkî, yiyip, içip eğlenmeye meylet; çünkü yokluk âleminin vefası yoktur.)

*Kayd-ı elemden halâs ol câm-ı mey nûş eyle kim
Niceler nâ-bûd olur dünyâ bu dünyâdur yine (G.455/5)*

(Üzüntülü olmaktan kendini kurtar, içki iç; zira niceleri bu dünyadan geldi geçti, ama dünya yine aynı dünyadır.)

Bâkî, aynı divanının içinde yer alan şu beyitlerinde ise, bu dünyanın gelip geçiciliğini, bu dünyaya bağlanmanın boşuna olduğunu söyler. Bu tavır ve söyleyişle, yukarıdaki söyleyişi adeta tam bir çelişki oluşturur:

*Zâhidâ ibret gözin aç sûret-i zîbâya bak
Bir nazar âyîne-i sun'-ı cihân-ârâya bak (G.239/1)*

(Ey zahit ibret gözünü açarak Yarattıcı'nın yarattığı aynadan güzel şekillere bir an bak.)

*Bâkiyâ mahsûl-ı ömri vaktidür şimden girü
Akça döküp dîdeden bir bir hisâb itmek gerek (G.256/5)*

(Gözünden akça gibi yaşlar dökerek Ey Bâkî, artık ömür hasılatını toplama vaktidir.)

*Ey âşıkân-ı gam-zede ayş u safâyı kon
Kûy-ı belâda her biriniz bir mekân tutun*

Turkish Studies

Dünyâ evinde olmayacak bir huzûr-ı kalb

Fâni cihâni n'eyyelim câvidân tutun (G.281/4,5)

(*Ey gam vurgunu âşıklar, zevk ve sefayı bırakın; bela mahallinde her biriniz bir mekân tutun. Dünya evinde bir kalp huzuru olmayınca, bu fani dünya ebedi olsa ne anlamı var-ebedi olanın yolunu tutun.-*)

Bâkî gider endîşe-i dünyâyı gönülden

Degmez bu kadar ragbete bu menzil-i fânî (G.545/5)

(*Ey Bâkî, bu dünya düşüncesini gönlünden gider, bu fani menzil bu kadar itibar etmeye değmez.*)

Gönül virdük bu fânî mülke Bâkî

Aceb gafletde kalduk hey meded hey (G.514/5)

(*Şaşılacak bir gafletle ey Bâkî, bu fani âleme gönül verdik, medet hey!*)

Yukarıda iki kategoride örneklerini verdiğimiz beyitlerin, ibare yönünden, bir kıyaslamasını yapacak olursak, Bâkî'nin çelişki ve zihin bulanıklığı içinde olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu durumda aklımıza hemen şu soru gelebilir: Acaba Bâkî, hayatının belli bir dönemine kadar bu düşüncelerin birini, daha sonra da diğerini mi savundu? Böyle bir durumun olmadığını, en azından mukayese yoluyla anlayabiliyoruz; zira hemen bütün şairlerin divanlarında aynı örneklerle karşılaşmak mümkündür. O hâlde, Bâkî veya diğer Divan şairlerinde gözlemediğimiz bu durumu nasıl izah edeceğiz?

Biz, her şeyden önce, şiir dilinin ibare ve simgesel yönünü çok iyi kavrayıp algılamalıyız. Şiir dilini sıradan, günlük konuşma dili gibi tek yönlü olarak değerlendirmek, metinleri anlayıp çözmemizde bizi baştan yanlış bir yola sürükleyecektir. Şiiri oluşturan kelimelerin ibare yönüne bağlanıp kalmak, şiiri şiir yapan simgesel yönü görmemek/görememek sorununu ortaya çıkaracaktır. Oysaki şiir dili, sıradan dilin ötesinde bir üst dildir. Şiirler, yazıldığı dönemdeki olayları ve şeyleri anlatan tarihi bir vesika değildir, olamaz da. Şiirler, şiiri ortaya koyan sanatkârın hayat hikâyesini anlatan biyografiler de değildir. Divan şairleri için, şiirde ne söylemek değil, nasıl söylemek çok daha önemlidir; çünkü Divan şiirinin ortak bir malzemesi olduğu gibi, ortak bir zihin dünyası da vardır. Yani Divan şairlerinin varlığa, hayata, metafizik âleme bakışlarında çok bariz farklılıklar yoktur. Onlar bu düşünceleri daha iyi nasıl söyleyebiliriz, anlayışı içinde olmuşlardır. Şiirlerindeki tema açısından Bâkî ile Şem'î, Helakî, Ümidî, Emrî vs. gibi adları pek bilinmeyen şairlerin hiçbir farkları yoktur; ancak onları farklı kılan, şiiri nasıl söyledikleri, yani üsluplarıdır.

Bâkî'nin Divan edebiyatındaki en önemli vasfı, *rint* olarak anılması, dolayısıyla *rindâne* şiirin en büyük temsilcilerinden sayılmasıdır. Bâkî'nin şiirinin hakkıyla anlaşılabilmesi için, rintliği bilmemiz gerekmektedir. O hâlde rintlik nedir? İlk olarak İran edebiyatında rastladığımız ve Hâfız'ın divanında sık sık kendi vasfını anlatmada kullandığı bu kelime, bizim şairlerimizin de aynı doğrultuda kullandığı bir kelimedir. Bu kelime, özellikle züht terimi ve kavram alanının hemen tam karşısına oturtulmuştur. Nasrullah Pürcevâdî, rint ve rintlik ile ilgili olarak İran'ın edebiyat ve kültür dünyasındaki farklı algılamaları şöyle özetler: "Rintlik geç elde edilen bir sanat ve aynı zamanda ezeli bir yazgıdır. Rint zevk, safa, içki, ayyaşlık, şahid-bâzlık, nazar-bâzlık ehlidir ve takvaya, zühde kayıtsız, tevbeye karşı ve aldatmaca ve riyanın düşmanıdır. Rint kalender, melametî ve âşıktır. Görünürde sefil, iç dünyada ise yüksek mertebelidir. Sonuç olarak niyaz ehlidir" (1998: 221). Yukarıdaki tarifleri bir bütün olarak alırsak, çelişkiler ve zıtlıklarla dolu olduğu görülecektir. O hâlde sıkıntı yine, şiir dilinin ibare yönüne bağlanıp kalmakta yatmaktadır. Aslanan ise simgesel yönün şiirde mutlaka düşünülmesi gerektiğidir. "Gazalî'nin aşkın derece ve mertebelerine ilişkin

Turkish Studies

çizdiği tabloya göre rintlik ruhun halk âleminde ve mülk sarayından çıktığı; fakat henüz yolun sonuna, yani aşkın hakikatine ve tevhid makamına ulaşmadığı bir makamdır” (Pürcevâdî 1998: 242). Bâkî'nin rintliğini, onun rintliği bilfiil yaşayıp yaşamadığına bakmaksızın, yukarıdaki tarif kapsamında değerlendirmeliyiz. Zira şair, şiirinde bizzat kendisi olarak değil, tasarladığı veya tahayyül ettiği kimliği ile karşımıza çıkmaktadır.

Bâkî'nin *epikürist* olarak değerlendirilmesine örnek olarak gösterilebilecek olan aşağıdaki gazelde, kış mevsiminin kasvetli ve sıkıcı ortamından baharın ferahlatıcı ortamına çıkan insanın ruh hâli, bir kompozisyon bütünlüğü içerisinde verilmektedir:

1. *Sâkî zamân-ı ayş-ı mey-i hoş-güvârdur*

Birkaç piyâle nûş idelüm nev-bahârdur

(*Ey saki, içimi hoş olan/tath şarabı içme zamanıdır; yani ilkbahar mevsimidir, birkaç kadeh içki içelim.*)

İbare yönünü dikkate aldığımızda Bâkî'nin bu gazelinin ilk beytini, yukarıdaki gibi anlamak gerekiyor. Yani kıştan; kışın bunaltıcı, sıkıntılı havasından kurtulmanın göstergesi olan bahar mevsimi gelmiştir. Bahar, tabiatta olduğu gibi, insanın ruh dünyasında da ferahlanmanın, açılmanın olduğu bir mevsimdir. Beyitte, baharla, baharın getirdiği ferahlama ve sevinçle içki içmek birbirinin zorunlu sonucu gibi görülmektedir. Başka bir yönüyle de bahar mevsiminin gelmesiyle insanda husule gelen ferahlama ve rahatlanmanın devamı veya daha yoğun olarak yaşanması, içki içmeye bağlanmaktadır; çünkü içkinin de görünürde bir rahatlatma, ferahlatma özelliği var gibidir. Bu söyleyiş ve buna bağlı yorum veya çıkarımlar akla ve mantığa aykırı değildir; zira bütün bu söylenenler, her yıl alışıldığı üzere söz konusu mevsimlerde insanların tecrübe ettiği şeylerdir. Ancak beyitten esas olarak anlaşılması gereken bu mudur? Ayrıca şairin içinde bulunduğu toplum yapısını ve kendisinin konumunu böyle bir anlayışla bağdaştırmak mümkün müdür? Bu sorulara olumlu cevap vermek, imkan dâhilinde gözükmemektedir. Beyitte, aslında bildiğimiz anlamda kırlara çıkmak ve içki içmekten de bahsediliyor olabilir; ancak çok bilinen ve tecrübe edilen bir olaydan yola çıkılarak bizler varlığı, varlığın esrarını idrak etmeye de çağrılmaktayız, diyebiliriz. Bu, kış mevsiminde, evlerine yani iç dünyalarına kapanan insanlara, burada bulduklarını veya bulamadıklarını dış dünyada arama çağrısıdır. Bâkî, mizaç olarak dışa dönük bir ruh hâline sahip gözükmemektedir. Buna göre, dışa dönük insanın düşüncesi de dışa doğrudur. Gerçeklerle ve maddî şeylerle ilgilenirler. Eğer kendisine fikir ve hayaller gerekiyorsa, onları ya geleneklerinden ya da günün geçerli inançlarından alırlar (Fordham 2004: 42).

2. *Bûy-ı nesîm ü reng-i gül ü revnak-ı bahâr*

Âsâr-ı fazl u rahmet-i Perverdgârdur

(*Baharın güzelliği, gülün rengi, bahar rüzgârının kokulu esintisi; bunların hepsi rızık verici olan Allah'ın rahmet ve bereketinin eseridir.*)

Bu beyit ile birinci beyti ibare yönünden ele alırsak bir tenakuz ve çelişki ortaya çıkmaktadır. İlk beyitte, Allah'ın şiddetle yasakladığı içkiyi içmek isteği ısrarla dile getirilirken, bu beyitte O'nun rahmet ve ihsanından bahsedilmektedir. Birbirinin ardı sıra gelen beyitlerde, en azından böyle bir çelişkinin olması ilginç gözükmemektedir. Aslında, bu beyitlerde bir çelişki söz konusu değildir; sadece şair birinci beyitte simgelerle anlattığını, ikinci beyitte biraz daha açarak söylemiştir. Bir yönüyle de birinci beytin zahir anlamını telafi etme amacı güder gibidir. Varlık âlemindeki her şeyin bir yaratılma gayesi vardır ve bütün bunlar, Allah'ın takdiri dairesinde gerçekleşmektedir. Aslında şair, gülün kokusunu koklamayı, baharın canlılığını ve güzelliğini yaşamayı, Allah'ın bizlere bir ihsanı olarak görmekte; bunda yapılan bir ihmali ise bir nevi takdire karşı çıkmak olarak algılamaktadır. Bunu tam tersine çevirirsek Bâkî, gülü koklayarak, rüzgarı

Turkish Studies

dinleyerek, baharı yaşayarak asıl varlığa gidişi vurgulamaktadır. İnsanın nefesine kötü ve zor gelen şeylerde de bir hikmet olmasına rağmen, şair insanın mizacına uygun nesnelere bunu tam olarak idraklere sunmaktadır. Burada esas itibarıyla varlığın özünü yakalama çabası vardır. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in "Allah'ım bana eşyanın mahiyetini bildir" anlamındaki hadisi de insanoğlunun bu bilinmezlikler içindeki arayışlarına örnektir. Varlık nedir, yokluk nedir? Yaratılışın gayesi nedir? Bütün bu düşüncelerden uzak, pasif bir inanış içinde olmaksızın sorgulayan, sorguladıkça idrak eden, katılımcı, aktif bir inanç, asıl amaç olarak dikkatlere sunulmaktadır.

3. Gâfil geçürme fırsatı kim bâğ-ı âlemün

Gül devri gibi devleti nâ-pâyârdur

(Elindeki fırsatları gaflet içinde boşa geçirme; çünkü dünya bahçesinin devranı gül devri gibi kısadır.)

Burada âlemden, bağdan, devletten bahsedilmekle birlikte, tamamen insan ömrüne ve onun kısalığına vurgu yapılmaktadır. İnsanoğlu için zaman kavramı göreceli olmakla birlikte, ömür denince hep *kısa* veya *az* sıfatları ön plana çıkmaktadır. Biz hiçbir surette *ikmâl* edilmiş ömürlerden bahsedemeyiz. Mutlaka eksik kalmışlıklar ve yaşanmamışlıklar söz konusudur. Zira insanoğlu her ne kadar fırsatları değerlendirmiş olsa bile, geriye dönüp baktığında yine pek çok fırsatı kaçırdığı duygusunu yaşayacaktır. *Fırsat* kelimesinin yüklendiği anlam dünyası, bizler için çok büyük önem arz etmektedir. Ruhun bedenle birlikte dağılıp yok olacağına inanan bir düşüncenin hayatın sunduğu fırsatlardan yararlanması ile ebedî ve muhakeme edileceği bir hayatın varlığına inancı olan bir düşüncenin *fırsattan gâfil olmaması* arasında bâriz bir fark olduğu âşikârdır. Birinde zelil ve sefih arzuların ön plana çıkması söz konusu iken, diğlerinde bir farkında olma, bir idrak etme çağrısı söz konusudur.

4. Eyyâm-ı zühd ü mevsim-i zerk u riyâ degül

Hengâm-ı ayş u işret ü geşt ü güzârdur

(Bu, zahitlik yapılacak, ikiyüzlülük yapılacak mevsim değildir; bu mevsim yiyip içme, gezip tozma mevsimidir.)

Bu beyitte, bir tarafı gizlenmiş olsa da bir *zahitlik-rintlik* kıyaslaması vardır. Beyitte züht ve özellikleri verilirken, rintliğin sadece özellikleri söylenmiştir. Züht, esas itibarıyla olumlu bir kelimedir; hatta erken dönemlerde seyr-i sülûkun ilk merhalelerinden sayılmıştır. Bu kelime, zamanla tamamen olumsuz anlamlar yüklenerek rıyanın, yani ikiyüzlülüğün göstergesi olmuştur. Beyitte, zühdün bu yönü vurgulanarak, farklı anlama ve algılamaların önüne adeta bir set çekilmeye çalışılmıştır. Şair, aslında şunu demek istiyor: Benim züht ile kastettiğim, hakikaten riyasız, hilesiz ibadet ve taat edenler değil, bu kisve altında ikiyüzlülük yapanlardır. Buradaki *riyâ* kavramına şairler, çok daha derin anlamlar yüklemişler ve bildiğimiz anlamından öte, amacın Allah olmadığı bütün ibadetleri, bu kategoriye almışlardır. Gerçek kemal sahibi olanların *havf u recâdan*, yani cennet nimetlerini arzulama ve cehennem azabından korkmaktan sıyrılmış olmaları gerekmektedir. Bu durum o kadar kötülenmiştir ki, gerçek anlamdaki içki içmek ve sarhoşluktan bile kötü addedilmiştir. Ancak şairin bu beytindeki yiyip içmek, gezip tozmak anlamındaki ifadelerini de hemen gerçek anlamları yönünde almamalıyız.

5. Zâyi' geçürme ömri bu dem künc-i gamda kim

Menzil kenâr-ı bâğ u leb-i cûybârdur

(Ömrünü bu gam bucaklarında boşuna geçirme; şimdi ırmak ve bağ, bahçe kenarlarında gezme vaktidir.)

Turkish Studies

Köşe veya bucak, kapalı ve sıkıntı verici mekânlardır; gamla, kederle birlikte anılması boşuna değildir. Yalnızlık duygusu ve sıkıntılı ruh hâli içindeki insanın kaçacağı mekân, doğal olarak köşe, bucak gibi izbe, loş, kasvetli yerlerdir. Bu, bir nevi oraya kaçan insanın iç dünyasının yansıması gibidir. Bu hâlettaki insanların, sıkıntılarının çözüm yeri olmamasına rağmen buraları tercih etmeleri, dış dünyadan daha çok kaçma isteği duymalarındandır; onlar dış dünyadan, diğer insanlardan kaçarlardı. Nihayetinde pasifize olmuş, edilgen bir hayat anlayışının karşısına şair; aktif, dinamik, katılımcı bir hayat anlayışı ile çıkmaktadır. Burada bir şeye vurgu yapılmaktadır. Belki sıkıntıyı yaşamak, sıkıntıyla yaşamak da önemli değildir; ancak hızla geçip giden bir ömür vardır. Nihayetinde ömür, her anı, her dakikası itibarıyla akıp gitmektedir. Bunu durdurmanın veya tersine çevirmenin imkânı yoktur. Fakat bu çaresizlik ve zorunluluğa karşı bir tavır sergilenmelidir. O da nasıl olsa geçen ömrü dolu dolu yaşamaktır. Bu dolu dolu yaşamak, şüphesiz her şeyin farkında olarak, varlığını yaratılma gayesini idrak etmekle mümkündür.

6. *Dil zevrakını lücce-i gamdan hevâ-yı aşk*

Elbette bir kenâra atar rûzgârdur

(*Aşkın havası/rûzgârı/arzusunu, gönül kaygısını keder denizinden elbette kenara atar; zira o rûzgârdır.*)

Tasavvuf anlayışında deniz, *Bir*'in yani vahdetin simgesi olmakla birlikte, sahil aslı varlıktan kopuşun göstergesi olmuştur. Varlık veya özellikle insanlık, yaratılmayı bir *kenara atılmışlık* psikolojisi yönünden algılayagelmıştır. Geleneksel anlayışta ise deniz, tehlike ve kaosun, sahil ise kurtulmanın, kendini emniyette hissetmenin göstergesi olmuştur. Biz bu beyitte, gam denizinden kurtuluşun ifadesini görür gibiysek de *firtına tarafından sahile atılmış kayık* imajı, bir kırılmalı ve bitmişliği de çağrıştırmaktadır. *Atar* fiilinin geniş zaman kipi içindeki kullanımı ve *rûzgâra* bağlanmış olması, olaylar karşısında insanın irade ve gücünün sınırlılığını, çaresizliğini ortaya koymaktadır. Yukarıdaki beyitlerin tematik yönüyle bağlantılı olarak düşünürsek, burada da insanlara bir uyarı, farkında olmaya çağrı vardır. Yani ömür kaygısı, ecel kayalıklarına bir gün mutlaka çarparacaktır; dolayısıyla bunun idraki ile yaşanmalıdır.

7. *Bâkî nihâl-i ma'rifetün mîve-i teri*

Ârif katında bir gazel-i âb-dârdur (G.152)

(*Bâkî, marifet fidanının taze/sulu meyvesi, ârif olanların katında parlak/akıcı bir gazeldir.*)

Bâkî, kendi şiiri veya genel olarak şiirlerin anlaşılıp yorumlanması ile ilgili olarak yine şiir diliyle ipuçları vermektedir. Bu beyitteki ipucu, *marifet* ve *ârif* kelimeleridir. Şair, *bilmek* ve *bilen* anlamına gelen *ilim* ve *âlim* kelimeleri yerine, *sezgi* ve *sezen*, *idrak eden* anlamına gelen *marifet* ve *ârif* kelimelerini kullanmaktadır. Şiir dilinin ibare, yani ilk anlaşılması gereken yönü belki ilim ve âlimin alanına girmekle birlikte; simgesel yönü keşif, sezgi, idrak gerektiren yönüyle *irfânın* alanına girmektedir. Yani şair, okuru beyitlerin iç dünyasına bir nevi yönlendirmektedir. Marifetin *iyi, güzel şeyler ortaya koymak* anlamına da göndermenin yapıldığı bu beyitte, aynı zamanda iç dünyamızın dışa vurumu olan baharla ilgili kelimeler ustaca kullanılmıştır.

Sonuç

Bâkî'nin şiirleri, ibare yönüne bakılarak hemen bütün kaynaklarda zevk, eğlence ve gününü gün etme anlayışı içinde yorumlanmıştır. Hatta bunu, sefih bir hazcılığa kadar götüren değerlendirmelere de rastlamaktayız. Oysaki şiir dili, öncelikli olarak bir iletişim dili değildir. Söyleyeceklerini direkt olarak ifade etmez, şayet eden varsa o, şiir değil ancak nazım olarak adlandırılabilir. Şüphesiz, bir özün oluşması için kabuğun zarureti nasıl söz konusuysa, aynı şeyi

şiiir dili için de söylemek mümkündür. Yani şiiirlerin sadece özünü görmeye çalışalım, demek de yine şiiiri ortadan kaldıracaktır. Bununla birlikte şiiir, sadece şiiiri oluşturan kelimelerden oluşmamaktadır; bilakis orada mevcut olmayan kelimeler ve çağrışımlar esas anlaşılması gereken şeylerdir. Bâkî'nin şiiiri tarifte kullandığı en mükemmel ibare, *lafz-ı muğlak*tır. Yani belirsizlik, şiiirdeki en önemli unsur olarak görülmektedir. Bu itibarla şiiirdeki tek yönlü anlamlandırmalardan kaçınarak, onun farklı çağrışım değerlerini, simgesel taraflarını da ortaya koymalıyız.

KAYNAKÇA

- Bâkî (1998), *Dîvân* (Hazırlayan: Sabahattin Küçük), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BOLAY, S. Hayri (1990), *Felsefî Doktrinler Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- BTK. C 4 (1986), *Büyük Türk Klasikleri*, C 4, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1991), "Bakî", *İslam Ansiklopedisi*, C.4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul. 537-540
- FORDHAM, E. (2004), *Jung Psikolojinin Ana Hatları* (Çev. Aslan Yalçın), İstanbul: Say Yayınları.
- İPEKTEN, Haluk (1998), *Bâkî, Hayatı, Sanatı ve Şiiirlerinden Seçmeler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KÜÇÜK, Sabahattin (2005), *Bâkî Dîvânından Seçmeler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- MENGİ, Mine (1994), *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ŞENTÜRK, A. A - KARTAL, A. (2007), *Eski Türk Edebiyatına Giriş*, İstanbul: Enderun Yayınları.
- ULAŞ, Sarp Erk vd. (2002), *Felsefe sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- www.Forumex.net (17.11.2007).
- www.nedir.net (11.11.2007).